

شاخص‌های انسان کارآفرین از منظر اسلام

سید اسدالله حسینی^۱

چکیده

واژه کارآفرینی جزئی محدود واژه‌های مهمی است که امروزه برای توسعه پایدار و همه‌جانبه مورد توجه سیاستگذاران کشورهای توسعه یافته قرار گرفته است. هرچند نمیتوان آنرا بعنوان گره گشای تمامی معضل اقتصادی مطرح کرد ولی می‌توان آنرا بعنوان پدیده‌ای که اذهان را به سوی خود فراخوانده و توانسته راه شکفتن و شکوفایی اقتصادی را نشانه‌گیری نماید. امروزه کارآفرینی به عنوان موتور رشد و توسعه سازمان‌ها و جوامع شناخته می‌شود و اهمیت کارآفرینان و نقش کلیدی آنان برکسی پوشیده نیست هدف این مقاله معرفی انواع شاخص‌های، اخلاقی، اقتصادی و اعتقادی کارآفرین است. ما بعنوان پیروان مکتب هدایت بخش اسلام جهت نزدیک شدن به اهداف خلقت از هر ظرفیتی باید استفاده نماییم یکی از راه‌های رسیدن به آن هدف والا مساله کارآفرینی است و ضرورت اقتضاء می‌کند که شاخص‌های انسان کارآفرین بیان شود تا یک شخص مسلمان کارآفرین در مسیر کارآفرینی این شاخص را مد نظر قرار بدهد تا هم به فوائد مادی و هم معنوی آن دست پیدا کند. روش بکاررفته در این تحقیق روش گیردآوری اطلاعات از طریق کتابخانه بوده است.

کلیدواژه‌ها: شاخص‌ها، کارآفرینی، انسان کارآفرین، کسب روزی، کاروتلاش، خلاقیت،

نوآوری.

^۱. دانش‌پژوه دکتری علوم اقتصادی، جامعه المصطفی‌العالمیه. Asadallahhoseini2@gmail.com

مقدمه

در مطالعات و تحقیقات کارآفرینی، کارآفرین بودن به معنای درهم آمیختن ویژگی‌های شخصی، ابزار مالی و منابع موجود در محیط کار است. محققان علوم انسانی معتقدند بسیاری از ویژگی‌های شخصی را می‌توان پرورش داد و به کمک آن در کسب‌وکار به موفقیت دست یافت. کارآفرین بودن یعنی، توانا بودن در کشف و ارزیابی فرصت‌ها، جمع‌آوری منابع لازم و عمل کردن به گونه‌ای که در فعالیت‌های خود از صفت رهبری برخوردار باشد و به‌طور حساب شده و معتدل ریسک کند و از دست زدن به کارهای بزرگ لذت ببرد، هیچ‌گاه بی‌گدار به آب نمی‌زند. اغلب مطالعات مربوط به کارآفرینی، ویژگی‌های شخصیتی کارآفرین را با مفاهیمی هم‌چون؛ مرکز کنترل درونی، استقلال طلبی، نیاز به کامیابی، مخاطره‌پذیری، آینده‌نگری، خلاقیت نوآوری، خوش بینی، تحمل ابهام، تحمل شکست و توانایی و ساخت گروه‌های کاری تبیین می‌کنند (هزار جریبی، ۱۳۸۷، ۱۷۰-۱۷۳). لازم است به چند مفهوم کاربردی اشاره شود.

تعریف شاخص: شاخص چیزی است که به یک جامعه یا یک کار کمک می‌نماید تا متوجه گردد که در کجاست و به کجا می‌رود و چقدر از آن چه می‌خواهد باشد فاصله دارد (سیدغفوری، سیده مریم ۱۳۹۲، ص ۷).

پیشینه تحقیق

باتوجه به بررسی‌های انجام شده بکسری مقالاتی و کتاب‌های در حوزه کارآفرینی یافت شد که به برخی از آن‌ها اشاره می‌گردد: آیا کارآفرینی در اسلام تعریف شده است؟ اهمیت کارآفرینی از دیدگاه اسلام، که نویسنده این اثر آقایان، فردوسی، هاشم اف و عقیلی است. و پیامبران کارآفرین: مهارت و کارآفرینی انبیاء (ص) و ائمه (ع) در سپهر قرآن و روایات، ذوالانواری، ارزش کار و کارآفرینی در اسلام، میرزاپور زرندینی، کار و سیمای کارآفرینان در فرهنگ اسلامی، منتظری و بابایی فیشانی، موارد فوق هرکدام راجع به اهمیت، کارآفرینی، چونگی کارآفرینی، مهارت کارآفرینی، سیمای کارآفرینان به بررسی پرداخته و وجه امتیاز این پژوهش با موارد دیگر در این حوزه این است که در این مقاله به شاخص‌های انسان کارآفرین پرداخته شده است.

مفهوم شناسی

۱. شاخص چیزی است که به یک جامعه یا یک کار کمک می‌نماید تا متوجه گردد که در کجاست و

به کجا می‌رود و چقدر از آن چه می‌خواهد باشد فاصله دارد. (سیدغفوری، سیده مریم ۱۳۹۲، ص ۷)،
۲. شاخص کمیته‌ای است که به عنوان نماینده کمیته‌های همگن متعدد به کار می‌رود و می‌تواند
جهت و میزان تغییر کمیته‌های مورد نظر را در طول زمان نشان دهد.

شاخص وسیله اندازه‌گیری و سنجش یک متغیر خاص در یک زمان یا مکان خاص و مقایسه اندازه
همین متغیر در زمان یا مکان دیگر است. بنابراین معنا، شاخص اندازه‌ای است به صورت نسبت که
برای مقایسه بزرگی اندازه‌های یک یا چند متغیر در برابر یک مقدار معین از صفت متغیر (پایه) به کار
می‌رود و تغییرات نسبی اندازه‌ای از یک صفت متغیر را نسبت به یکی دیگر از اندازه‌های آن به عنوان پایه
نشان می‌دهد. (شاخص تکریم مشتری در بازار اسلامی، نعمت الله پناهی بروجردی)

واژه‌ی کارآفرینی از قرن‌ها پیش و قبل از آن‌که به زبان امروزی مطرح شود، در زبان فرانسه متداول
گردید. این واژه معادل کلمه فرانسوی *Enterprendre* به معنای «متعهد شدن» (معادل *under*
Take در زبان انگلیسی) می‌باشد که در سال ۱۸۴۸ توسط جان استوارت میل به کارآفرینی در زبان
انگلیسی ترجمه شد. بطور کلی کارآفرینی، فرآیند توسعه‌ی کسب‌وکاری است که با یک ایده‌ی نوپا و
از صفر شروع به عمل می‌کند و این ایده را به مرحله‌ی اجرایی می‌رساند تا به یک کسب‌وکار سودده
تبدیل شود. این روند همواره توأم با پذیرش ریسک‌هایی در زمینه‌های مختلف است و در نهایت به
معرفی یک محصول و یا نوعی خدمت جدید به جامعه منتهی می‌شود. تعریف این مفهوم بسیار ساده
است ولی در عین حال، پیاده‌سازی آن به همان اندازه می‌تواند مشکل باشد. به‌طور کلی در باب تفاوت
بین کارآفرینی و اشتغال‌زایی موارد ذیل می‌توان اشاره نمود (ویکی پدیا دانشنامه آزاد)

الف) کارآفرینی، یک شغل جدید ایجاد می‌کند و در واقع یک ارزش ناب به جامعه اضافه می‌کند.
ولی اشتغال‌زایی، برای پاسخ به تقاضاهای بازار به جذب نیرو و تکمیل ظرفیت برای شغل‌های ایجاد
شده می‌پردازد.

ب) کارآفرینی عمدتاً مربوط به بخش خصوصی است، در حالی که اشتغال‌زایی وظیفه‌ای دولتی
است، بدین معنی که دولت‌ها موظف‌اند که فرایندها و فعالیت‌هایی را که منجر به اشتغال‌زایی بیشتر
می‌شوند را تسهیل کرده و از آن‌ها حمایت کنند.

ج) نتیجه‌ی کارآفرینی در هر عرصه یا مرحله‌ای، عرضه‌ی یک کالای جدید و یا خدمتی متفاوت
است. در حالی که اشتغال‌زایی معمولاً به ندرت با نوآوری همراه است.

د) هدف اصلی کارآفرینانی که به صورت فردی یا گروهی اقدام به راه اندازی بنگاه‌های اقتصادی
شامل کسب‌وکارهای کوچک، کارخانه‌ها و استارپ‌ها می‌کنند، اشتغال‌زایی نیست ولی از آن‌جا که هیچ

بنگاهی بدون نیروی انسانی فعالیت نمی‌کند از دستاوردهای آن‌ها ایجاد اشتغال است.

ه) علاوه بر همه ی این‌ها، کارآفرینی در هر زمانی که صورت بگیرد، منجر به خلق یک منبع ثروت جدید خواهد شد یعنی نوعی ارزش به‌جامعه اضافه می‌کند. این کار معمولاً با گردآوری مجموعه‌ای از منابع انسانی و فیزیکی که هوشیارانه انتخاب شده اند، صورت می‌گیرد. ولی اشتغال‌زایی معمولاً از منابع و ثروت‌های موجود استفاده کرده و به توزیع آن‌ها کمک می‌کند و نمی‌توان بطور قطع گفت که همیشه با بهره‌وری همراه است.

و) کارآفرینی، درک و بهره‌گیری از فرصت‌های حال و یا آینده‌ی یک بازار است که منافع حاصل از آن می‌تواند شامل خود فرد کارآفرین و جامعه شود. ولی منافع حاصل از اشتغال‌زایی ممکن است فقط متوجه جامعه شود و معمولاً منافع سرشاری برای شخص به همراه نخواهد داشت. (همتی، ۱۴۰۲).

انواع شاخص‌ها

۱- شاخص‌های اخلاقی انسان کارآفرین

الف) اخلاص

انسان مسلمان و مؤمن چون در تمام عرصه‌های زندگی خودش، خداوند متعال را ناظر و حاکم می‌داند لذا هرکاری که انجام می‌دهد هدفش خداوند و رسیدن به قرب الهی است و حتی در بحث ایجاد اشتغال و کارآفرینی و دائم دست به دعا بر می‌دارد و دعا می‌کند بار الهی اخلاف در عمل به من عنایت کن و در کتاب اصول کافی از امام صادق (علیه السلام) نقل شده که حضرت مؤمنین را سفارش می‌کند به خواندن دعای در تعقیبات نماز صبح که این دعا اثار و برکاتی فراوانی دارد که کسانی که این دعا را بخوانند خداوند هفتاد نوع بلا را از شخص دور می‌کند که اسان ترین آن‌ها ریح (بیماری ورم معده) است و این دعا چندین فراز دارد یک از فرازهای این دعا این است «وَالْإِخْلَاصُ فِي عَمَلِي، و در عملم اخلاص، بده» (کلنی، ج ۴، ص ۴۸۳). در عبادات و اعمالی که نیت و قصد در آن شرط است اخلاص بسیار مهم است چون عملی که از روی اخلاص نباشد مورد پذیرش خداوند واقع نمی‌شود پس یکی از ویژگی‌های انسان کارآفرین این است که وقتی برای پیشرفت و توسعه کشور تلاش می‌کند و ایجاد اشتغال می‌کند و افرادی را مشغول به کار می‌کند هدفش جلب رضایت خداوند است و اخلاص داشتن در کار و زندگی شخص برکت می‌دهد. از منظر اسلام شخص مؤمن تنها هدفش تقرب به خداوند متعال است و اخلاص محصول یقین، قدرت ایمان، علم، قطع امید از مردم و عبادت پرودگار است و از منظر اسلام آنچه که اهمیت دارد کیفیت عمل است نه کمیت آن به عبارتی دیگر آنچه‌که در پیشگاه خداوند ارزشمند است تنها خلوص نیست است نه زیاد بودن عمل. افرادی که در زندگی شان

اخلاص دارند این اخلاص دارای آثار و فوائدی هست که در ذیل به مورد به عنوان نمونه اشاره می‌شود.

۱- بصیرت و حکمت و معرفت

رسول خدا (صلی الله علیه و اله) می‌فرماید: هیچ بنده‌ای چهل روز پشت سرهم قدم در وادی اخلاص نگذاست مگر آنکه چشمه‌های حکمت و معرفت از قلبش به زبانش جاری می‌شود. (ابن بابویه، ۱۳۷۸ق، ج ۲، ۶۹).

۲- خضوع تمام موجودات در برابر انسان مخلص

امام صادق (علیه السلام) می‌فرماید: بدون شک همه چیز در برابر شخص مؤمن خاشع و خاضع است و همه چیز از او هیبت دارد و اگر چنانچه بنده‌ای اخلاص داشته باشد خداوند ترس او را در دل همه چیز حتی حشرات زمین و پرندگان آسمان قرار می‌دهد. (مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۶۷، ۲۴۸).

۳- کفایت امر و درمانده نشدن در کارها

پیامبر گرامی اسلام از قول خداوند نقل می‌کند: خداوند متعال می‌فرماید: اگر بنده من اخلاص داشته باشد اداری امور او را شخصا به عهده می‌گیرم و کار او را به دیگران وا نمی‌گذارم. (مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۸۲، ۱۳۶).

۴- سعادت و عاقبت بخیری

امیرالمومنین (ع) می‌فرماید: اخلاص داشته باشید تا سعادت‌مند شوید (تمیمی، ۱۴۱۰ق، ۵۰۱). در روایت دیگر می‌فرماید اخلاص بالاترین کامیابی است. (همان، ۲۵)

۵- قبول اعمال

پیامبر گرامی فرمودند: پیامبر به مسلمانان دستور می‌دهد که اخلاص داشته باشید زیرا خداوند عملی را می‌پذیرد که فقط برای او باشد. (قرطبی، ج ۵، ص ۱۸۰).

ب) ترك گناهان

از برکات ترك گناه این است که فرشتگان مرگ جان انسان پرهیزگار را به آرامی و بدون سختی می‌گیرد، خداوند در وصف انسان پرهیزگار می‌فرماید: «هم آنان که فرشتگان، جانشان را در حالی که خوب و شایسته اند می‌گیرند و به آنان می‌گویند سلام بر شما». خودداری از گناه دارای آثار و برکاتی فراوانی است که در ذیل به برخی از آنها اشاره می‌شود.

۱- هدایت

انسان پرهیزگار اهل هدایت و نجات هستند چنانچه خداوند در آیه ۲ سوره بقره می‌فرماید: این کتابی که قبلا وعده آن را داده بودیم، هیچ‌گونه شك و شبهه‌ای در آن نیست و راهنمای پرهیزگاران است»

از نمونه‌های هدایت پرهیزگاران توسط خداوند شناخت حق از باطل است وقتی خداوند بخواهد افرادی را هدایت کند با آن‌ها قوه تشخیص حق از باطل را عنایت می‌کند چنانچه خداوند در ایه ۲۹ سوره انفال می‌فرماید: ای کسانی که ایمان آورده‌اید اگر از [مخالفت فرمان] خدا بپرهیزید برای شما وسیله‌ای برای جدائی حق از باطل قرار می‌دهد [و روشن‌بینی خاصی که در پرتو آن حق را از باطل خواهید شناخت]» این پرهیزگاران است که به پشتوانه تقوا الهی توفیق پیدا می‌کنند تا جهان هستی رانسانه خداوند دانسته و رفت‌وآمد شب و روز را نشانه‌ای پرهیزگاران قرار داده است در پی آمدن شب و روز و در آنچه خدا در آسمان‌ها و زمین آفریده نشانه‌هایی است برای قومی که پرهیزکار هستند» همین بصیرت داشتن سبب می‌شود که رهایی متقین و پرهیزگاران از دام شیطان می‌شود چنانچه خداوند در ایه ۲۰۱ سوره اعراف می‌فرماید کسانی که پرهیزکار هستند چون وسوسه شیطانی به آن‌ها رسد خدا را یاد می‌آورند و در دم با بصیرت می‌شوند».

۲- کسب روزی

از دیگر اثار ترک‌گناه و پرهیزگاری زیاد شدن رزق و روزی است چنانچه خداوند در سوره طلاق آیات ۳ و ۲ می‌فرماید هرکس به خدا تقوی کند، خدا برای او راه نجاتی قرار می‌دهد و به او روزی می‌دهد از جایی که گمان ندارد» هم‌چنین در ایه ۹۶ سوره اعراف می‌فرماید: اگر اهل قریه‌ها ایمان آورده و پرهیزکاری کرده بودند، برکت‌ها را از آسمان و زمین بر آن‌ها می‌گشودیم»

۳- آسان جان دادن

از برکات ترک گناه و تقوا پیشگی این است که مأموران مرگ، جان انسان‌های پرهیزگار را به آرامی می‌گیرد و بدون سختی از دنیا می‌روند و خداوند می‌فرماید: کسانی که ملائکه آن‌ها را در حال پاک بودن قبض روح می‌کنند، می‌گویند. سلام بر شما داخل بهشت شوید به سبب اعمالی که انجام می‌دادید (نحل، ۳۲)

۴- نجات از دوزخ

افرادی که از گناه دوری می‌ورزند و تقوای الهی را پیشه می‌کنند، خداوند آن‌ها را از آتش جهنم رهایی می‌بخشد چنانچه در آیات ۷۱ و ۷۲ سوره مریم می‌فرماید: هیچ‌کس از شما نیست مگر آنکه به جهنم مشرف خواهند بود که این کار بر خدا حتمی است. سپس اهل تقوی را نجات می‌دهیم و ظالمان را در آن به زانو درآمده وامی‌گذاریم»

۵- نجات از عذاب دنیوی

دوری از گناه و معصیت سبب نجات انسان از عذاب خداوند در دنیا می‌شود چنانچه خداوند در

باره نجات یافتگان قوم عاد و ثمود از عذاب الهی می‌فرماید: (ولی) کسانی را که ایمان آورده و تقوی می‌کردند نجات دادیم»

۶- داخل شدن در بهشت

پاداش و جزای انسان‌های پرهیزگار و با تقوا بهشت جاویدان است. خداوند متعال در آیه ۷۳ سوره زمر می‌فرماید و اهل تقوی فوج فوج به طرف بهشت سوق شوند، چون به کنار بهشت رسند در حالی که درهای آن باز شده و مأموران آن گویند: سلام شما راست. پاك شدید، به طور جاودان داخل شوید».

ج) ایمان کارآفرین و عمل صالح

اولین ویژگی که در قرآن و روایات برای انسان کارآفرین و عمل و کار انسان بیان شده عمل و همراهی آن با ایمان و اعتقاد قلبی است، چنانچه قرآن در آیه ۹۷ سوره نحل می‌فرماید: از مرد و زن، هر کس کار شایسته انجام دهد در حالی که مؤمن است، مسلماً او را به زندگی پاك و پاکیزه‌ای زنده می‌داریم و پاداششان را بر پایه بهترین عملی که همواره انجام می‌داده‌اند، می‌دهیم» هم‌چنین در آیه ۹۴ سوره انبیاء می‌فرماید: پس کسی که برخی از کارهای شایسته را انجام دهد در حالی که مؤمن باشد، نسبت به تلاشش ناسپاسی نخواهد شد، و ما یقیناً [تلاشش را] برای او می‌نویسیم» پس یکی از اساسی‌ترین ویژگی انسان کارآفرین این است که عملی که انجام می‌دهد اشتغال‌آفرینی که می‌کند همراه باشد با ایمان و اعتقاد قلبی.

د) پرهیز از کسالت و تن‌پروری

(پیامبر رحمت (صلی الله علیه وآله) در زمزمه‌ای به درگاه خداوند متعال دست به دعا بر می‌دارد و می‌فرماید: پروردگارا از کسالت و سستی به تو پناه می‌برم.

امام باقر (ع) می‌فرماید: من دشمن دارم مردی را که نسبت به امر دنیاوی خود تبلی کند. چون هرکس نسبت به امر دنیاوی خود تبلی کند، نسبت به امر آخرت خود هم تبلی خواهد کرد (کلینی؛ ۱۳۶۲، ج ۹؛ ۵۶۰). در روایت نورانی دیگر از امام کاظم (علیه السلام) نقل شده که فرمود: از تبلی و بی حوصلگی پرهیزکن؛ چون اگر تبلی ورزی کار نکنی و اگر بی حوصله باشی، حقّی را نپردازی (کلینی؛ ۱۳۶۲، ج ۹؛ ۵۶۰) از رسول گرامی اسلام خطاب به امیرالمؤمنین (علیه السلام) نقل شده: ای علی! از دو خصلت پرهیز: بی حوصلگی و تبلی؛ زیرا اگر بی حوصله باشی، بر حق شکیبایی نکنی و اگر تبلی باشی، حقّی را ادا نکنی. (مجلسی، ج ۷۴ / ۴۸ / باب ۳). از امیرالمؤمنین علی (علیه السلام) نقل شده که فرمودند: (صدوق، ج ۲، ص ۶۲۰) از تبلی بپرهیزید؛ زیرا کسی که تبلی باشد، حقّ خداوند عزّوجلّ را نمی‌گذارد. از امام موسی کاظم (علیه السلام) نقل شده که خطاب به بعضی از فرزندان فرمودند:

(مجلسی، ج ۱۹، ۳۳) خطاب به یکی از فرزندان خود فرمود: از تنبلی و بی‌حوصلگی پرهیز؛ زیرا که این دو خصلت، تو را از بهره دنیا و آخرت باز می‌دارند. امام صادق(علیه السلام) فرمودند: (ابن بابویه، ص ۳۹). از تنبلی پرهیزید. همانا پروردگار شما مهربان است و از عمل اندک نیز قدردانی می‌کند. آدمی برای رضای خداوند عزّ و جلّ دو رکعت نماز مستحبی می‌خواند و خداوند بر اثر آن او را به بهشت می‌برد، همچنین برای خشنودی خداوند عزّ و جلّ درهمی صدقه مستحبی می‌دهد و خداوند به سبب آن او را به بهشت می‌برد. امام امیرالمؤمنین در ارتباط با پرهیز از سستی و کوتاهی در کار فرمودند: (صبحی صالح، ص، ۵۱۱) هرکه از سستی فرمان برد، حقوق را تباه سازد. امام علی(علیه السلام) فرمود: (کراجکی، ۱۴۱۰ق، ج ۱، ۳۶۷). از سستی و ناتوانی، نابودی زاده شده است. از همان امام نقل شده: (مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۷، ۲۰۸) یکی از عوامل محرومیت، سستی [درکار] است. امام علی (علیه السلام) فرمودند: (واسطی، ص ۴۷۲) از سستی است که تنبلی زاییده می‌شود. از احادیث فوق بدست می‌آید که کسی که کار و اشتغال نداشته باشد، توانایی انجام دستورات دین مثل حج و پرداخت خمس و زکات را ندارد بلکه قدرت بر انجام روزه و نماز را هم نخواهد داشت لذا این حدیث معروف است که: «من لا معاش له لا معاد له» کسی که اشتغال و درآمدی نداشته باشد؛ معاد هم ندارد. به عبارت دیگر نسبت به امور مربوط به قیامت هم توفیقی ندارد. کسی که کار و تلاش می‌کند تا خودش روزی خود را به دست آورد و دست نیاز جلو دیگران دراز نکند و سر بار جامعه نباشد، محبوب خداوند و مورد رحمت الهی واقع می‌شود. اسلام می‌خواهد، مسلمانان یک زندگی شرافتمندانه و همراه با عزت داشته باشند و دستشان جلوی دیگران دراز نباشد و سر بار جامعه نباشند. اولیاء گرامی اسلام با کمال صراحت پیروان خود را به کار و کوشش مشروع، ترغیب و تشویق می‌نمایند و ارزش مجاهدت آنان، در راه تأمین معاش خود و اهل و عیال‌شان را، برابر با فداکاری سربازان اسلام به حساب آورده اند. اولیاء گرامی اسلام، خودشان کار می‌کرده اند و عملاً مردم را به سعی و کوشش دعوت کرده‌اند. دشمنان و مغرضان، به ادیان اشکال می‌کنند که مردم را از اهتمام به امور دنیا باز دارند و در میان پیروان ادیان زاهد بینوا و عابد خشک فراوان است و سخن آن‌ها این است که تقوی و سلوک با ثروت و دارائی منافات دارد و فقر ابزار سلوک و دین داری است ولی اگر این سخن نسبت به ادیان تحریف شده و یا فرقه‌های گمراه صحیح باشد، هرگز در مورد دین اسلام صحیح نیست. چون تاریخ گواه است که، اسلام در عصرهای اول در هر ملتی قدم می‌گذاشت، بر ثروت و دارائی آنها می‌افزود و کشورهای‌شان را آباد می‌ساخت و زمین‌های بایر آن‌ها را سرسبز می‌گرداند، کسی که در احادیث و سخنان شریف پیامبر اکرم(صلی الله علیه و آله) دقت کند، می‌فهمد که چگونه مسلمانان را به کار و کوشش تشویق نموده

است تا مسلمانان را از ضعف و ناتوانی مادی که دامنگیر بعضی از افراط‌کنندگان در دین شده است؛ برهاند، ضعفی که موجب سقوط امت است و آن‌ها را از رسیدن به کمال باز می‌دارد. با مراجعه به سخنان پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) و ائمه معصومین مشخص می‌شود که ایشان چه قدر نسبت به حفظ عوامل ارتقاء و پایه‌های عمران و ارتباط این عمران و آبادانی با بقاء دینی که مردم را به سوی دعوت می‌کند اهمیت داده است تا آنجا که برای بدست آوردن پایه‌های زندگی، پاداشی مساوی با پاداش مجاهد در راه خدا قرار داده است و یا کار و کوشش را در کنار نماز شب قرار داده و اشتغال به کار را برای همه واجب نمود و ترك آن را گناه شمرده و فرموده است: اشتغال به کسب و کار حلال بر هر مسلمانی واجب است. (مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۱۰۰، ۹).

هـ) استقلال‌گرایی

جالب است بدانید که استقلال‌گرایی نیز که یکی از ویژگی‌ها و صفات برجسته کارآفرینان است در نظر بزرگان دین از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. در همین خصوص پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) در خصوص استقلال‌گرایی می‌فرمایند: «کسی که به من قول دهد که از مردم درخواست نکند، من قول بهشت را به او می‌دهم. (مجلسی، ۱۴۰ق، ج ۴، ۱۲۸). اقا و رئیس بودن خود یکی از قوی‌ترین نیازهای فرد کارآفرین است. او همواره در تلاش است تا کارها را به شیوه‌ی خود و برای خود انجام دهد. و کارکردن برای دیگران برای وی سخت است. استقلال‌طلبی در واقع عامل است که شخص کارآفرین را به اهدافش نزدیک می‌کند. شخص کارآفرین با اتکا به توانایی و مهارت خود دست به رقابت می‌زند و سعی می‌کند تا از عهده‌ای کاری که روی آن وقت و انرژی صرف کرده بدرستی برآید. همیشه در تلاش است کارها را به طور استاندارد به انجام برساند و از جهت مالی نیز از رقبای خودش پیشی بگیرد. و حتی سعی می‌کند که استانداردها را خودش تعیین کند. زیرا معتقدند که افرادی که استانداردها را در هر حرفه‌ای تعیین می‌کند، همیشه بر بازار حاکم و مسلط هستند. (همان). در روایتی از پیامبر اکرم نقل شده که فرمودند: (کلینی، ۱۳۶۲، ج ۴، ۱۲). پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) می‌فرماید: ملعون است و از رحمت خدا دور است کسی که بتواند کار کند ولی سربار جامعه باشد. پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) ثواب پاداش عمل برای دنیا را مساوی پاداش عمل برای آخرت قرار داده و می‌فرماید: بهترین شما آن کس نیست که دنیایش را برای آخرتش رها سازد و یا آخرتش را برای دنیایش ترك گوید بلکه بهترین شما کسی است هم از این دنیا و هم از آخرت بهره‌گیرد «قَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ لَيْسَ مِنَّا مَنْ تَرَكَ دُنْيَاَهُ لِآخِرَتِهِ وَلَا آخِرَتَهُ لِدُنْيَاَهُ» (شیخ صدوق، ۱۴۱۳ق، ج ۳، ۱۵۶) به تعبیر شهید مطهری (ره) این سخن از هیچ مصلح دینی غیر از پیامبر اکرم (ص) نقل نشده است. او با تعقل عالی و تفکر والایش و ارتباطی که با

وحي داشت، دریافت که انسان در این جهان مادي نمي‌تواند به کمال برسد، مگر این که احتیاجاتش تأمین گردد و احتیاجاتش تأمین نمي‌گردد، مگر با اشتغال به کسب و کار. بنابراین پیامبر اکرم (ص) هم چنان که مردم را نسبت به عمل برای آخرت تشویق و ترغیب می‌کند، برای عمل دنیوی نیز آن‌ها را تشویق و تمجید می‌کند تا آنان را برای بدست آوردن پایه‌های زندگی اجتماعی موفق سازد.

یکی از افتخارات پیامبر اکرم و یکی از فصل‌های درخشان زندگی پیامبر کار و کارآفرینی و تقدیر و ترویج کار و فعالیت است. از منظر پیامبر کار کردن، در ردیف جهاد در راه خدا است چنانچه حضرت می‌فرماید: «هرکس از راه، حلال برای بی‌نیازی خود و خانواده اش تلاش کند، مانند کسی است که در راه خدا جهاد کرده است و هرکس با تلاش و آبروی، در پی کسب حلال باشد در مرتبه شهدا خواهد بود». (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۱۰، ۱۰). پیامبرگرامی اسلام در یک بیان نورانی به صورت هنرمندانه دست‌ها را به سه نوع (دست بگیر یا سائله)، (دست بده و کارساز) و (دست مده یا ممسکه) تقسیم کرده و کارآفرینی را در گروه دست بده و کارساز ارزیابی می‌کند و به نگاه پیامبر از میان دست‌های سه گانه بهترین دست، دست کارساز و بخشنده است. (همان، ص ۱۰۶)

(و) امیدواری و خوش‌بینی

اغلب کارآفرینان در اثنای کار و فعالیتشان دچار مشکلات می‌شوند، که حتی ممکن است نسبت به ادامه کار دچار تزلزل و دیگروگونی شود. ولی کارآفرین مسلمان و معتقد باتوجه به اعتمادی که به خداوند و به توانایی‌های خودش دارد برای حل این مشکلات تلاش می‌کند و نسبت به آینده کار مأیوس نمی‌شود. این حس باعث می‌شود که دیگران نسبت به خلاقیت و نوآوری خود خوش بین شوند و حس اطمینان، در گروه پدید آید.

(ز) صداقت در حرفه

ویژگی دیگر کارآفرینان، صداقت حرفه‌ای و عدم طمع ورزی است. این مسئله، هم در اعتماد به کارآفرین و هم در تداوم همکاری با او، مؤثر است. پیامبر صلی الله علیه و آله در این باره می‌فرماید: «هرگاه فردی برای یک کار مشخص، فرد دیگری را به فعالیت فرا خواند، باید حقوق او را به طور کامل بپردازد» و نیز می‌فرماید: «هرکس فردی را به فعالیت فرا می‌خواند، پیش از کار، او را از اجرتش آگاه سازد. (حنیفر، ۱۳۸۵).

(ح) سودرسانی به دیگران

از ویژگی‌های کارآفرینان، خلق فرصت‌ها، استقبال از خطرها، خرج سرمایه فکری و مادی، و سپس ترك آن برای دیگران و ایجاد «هیچ» از «همه چیز» عبور از ناشناخته‌ها و خلق فرصتی دیگر است و این

خلق و واگذاری، در چرخه تداوم قرار می‌گیرد و نتیجه آن، سودرسانی به دیگران است. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در این باره می‌فرماید: بهترین مردم، کسی است که برای مردم، سودمندتر باشد»

ط) رابطه دوستانه و صحیح

از ویژگی‌های کارآفرینان، رابطه آنان با اطرافیان خود در محیط کار است که اغلب، دوستانه، غیر رسمی و سودرسان است. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله درباره فعالیت‌های مختلف می‌فرماید: در اسلام، نه تحمل زیان جایز است و نه ضرر رساندن به دیگران» و فریب آن‌ها، روابط، باید شفاف، دوستانه و صادقانه باشد

ی) احتکارگریزی و مولد بودن

کارآفرین نوآور، همیشه در حال خلق و ایجاد است و به کم قناعت نکرده، زیاد را هم انباشته نمی‌کند و در عین حال، فردی احتکارگریز و در حال حرکت است. دارا بودن و بی: پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله، ضمن ستایش بی‌نیازی و غنا می‌فرماید نیازی، بهترین یاور انسان بر حفظ تقواست از احتکار بهره‌زید»: و تأکید می‌فرماید که انسان با تقوا از هرگونه ذخیره سازی ما یحتاج مردم پرهیز می‌کند، و زمینه آسودگی هم‌نوعانش را فراهم می‌کند.

ک) بخشش

از ویژگی‌های انسان کارآفرین انفاق و بخشش در راه خشنودی خداوند است. و این رفتار نیکو سنت اهل بیت عصمت و طهارت از جمله وجود مقدس امام صادق (علیه السلام) بوده است. چنانچه در روایات می‌خوانیم که بخشش و مردم داری از ویژگی‌های ایشان بوده، بیمه مزارع آسیب دیده و ایجاد بانک اطلاعاتی از فقرا بعد از امام علی (علیه السلام) از دستاوردهای ایشان بوده است.

ل) صبر و شکیبایی

از ویژگی‌های انسان کارآفرین و موفق داشتن صبر و پایداری است زیرا ممکن است کارها و تلاش دیر به نتیجه برسد و چه بسا در این مسیر دچار سختی و مشکلات فراوانی شود. خداوند خطاب به این افراد می‌فرماید: پس بی‌تردید با دشواری آسانی است. [آری] مسلماً با دشواری آسانی است. (سوره الشرح، آیه ۵، ۶)

۲- شاخص‌های اقتصادی انسان کارآفرین

۱-۲- اهمیت کار

در آموزه‌های اسلامی عزت نفس، مرهون تلاش و کوشش انسان است و این کوشش و تلاش موجب سربلندی شخص می‌شود. براساس آموزه‌های اسلامی انسان نباید به دیگران وابسته شود و در کار و حرفه خود باید استقلال نظر و عمل داشته باشد. امام علی (علیه السلام) در بیانی ارزشمند خطاب به

فرزند خود امام حسن (علیه السلام) می‌فرماید: «اگر می‌خواهی آزاد باشی، مانند بندگان و غلامان زحمت بکش و کارکن امید و آرزوی خود را از مال سایر افراد قطع کن. هرگز چشم طمع به مال، ثروت و اندوخته دیگران نداشته باش. اگر کاری به تو پیشنهاد شد، نگو این کار کسر شأن من است و مقام مرا در جامعه پایین می‌آورد. زیرا هیچ چیز به اندازه اینکه انسان از دیگران تقاضا داشته باشد واستمداد کند، او را حقیر و خوار نمی‌کند. تو تا وقتی از دیگران بی‌نیاز باشی و چشم طمع به مال کسی ندوزی و شخصی هدیه نخواهی، از همه بلند مرتبه‌تر خواهی بود. (فراہانی، احمدی، جشفقانی، بی‌تا، ص ۳). خداوند متعال بندگان را غرق در نعمت‌های فراوان کرده که یکی از این نعمت‌ها کار و تلاش است. هرچند این نعمت الهی همراه با سختی و مشقت است و قدر و منزلت آن بخوبی احساس نمی‌شود و برخی با بهانه تراشی از کار و تلاش گریزانند، در حالی که اگر انسان‌ها در زندگی خود از گوهر کار بی بهره بودند و همه نعمت‌ها بدون کمترین تلاشی در اختیار آن‌ها قرار می‌گرفت. زندگی آنان بی‌روح و نشاط می‌شد و به تدریج انگیزه زندگی از آن‌ها گرفته می‌شد. امام صادق (علیه السلام) می‌فرماید، اگر تمام نیازمندی‌های مردم بدون کار و تلاشی تأمین می‌شد، هرگز زندگی آنان گوارا نبود و لذت آن را در نمی‌یافتند.

به برکت کار و تلاش درخت زندگی آدمی از میوه‌های شادابی و سرسبزی بارور و در نتیجه، روح و جسم از ضعف و ناراحتی پاک می‌شود. امام صادق (علیه السلام) می‌فرماید: منزّه است خدایی که رزق و روزی را مقدر فرموده است و آن را چنان نبخشد، بلکه بایستی به دست آید. چرا که اگر رزق انسان‌ها بدون تلاش آن‌ها در یک‌جا گرد آمده بود، مردم به دلیل بی‌کاری، سخت دچار سرمستی نعمت می‌شدند و در نتیجه فساد افزایش می‌یافت و کردارهای زشت به ظهور می‌رسید.

اساساً کار برای فرد و جامعه از منظر معارف اسلامی سبب سلامت روح و نفس است. و مایه جلوگیری از آسیب‌های اجتماعی و کج‌روی می‌شود. این کار و تلاش هست که سعادت دنیوی و اخروی انسان را تضمین می‌کند. به‌طور قطع می‌توان گفت که دین اسلام کامل‌ترین نظام اقتصادی در عرصه کسب‌وکار به‌شمار می‌آید و به‌طور مستقیم به کسب‌وکار اشاره کرده و آن را بالاترین ارزش در زندگی تلقی نموده است. چنانچه از نبی مکرم اسلام در باره بیکاری روایت شده است که عامل پوچ‌گرایی، خط‌پذیری، دوری از خدا، انگیزه گناه و کج‌روی است. معروف است که می‌گویند آدم بیکار بیمار است و آدم بیمار، بی‌عار و انسان بی‌عار، پرآزار و آدم پرآزار، سربار و شخص سربار، دیگر آزار است. قرآن با بیش از ۳۰ سوره با عناوین مختلف و حدود ۵۰ آیه توصیه و تشویق به کار نموده است (خنیف، ۱۳۸۶، ص ۳).

۲-۲- هدفدار بودن کار برای کارآفرین

هیچ موجودی بدون هدف خلق نشده است، با پیروی از همین اصل قرآنی انسان نیز در طی عملیات‌شان به دنبال اهدافی است که شبانه روز دنبال رسیدن به همان اهداف هستند. انسان کارآفرین نیز از این اصل جدا نیست. قرآن نیز به لزوم هدف‌گیری کارآفرین را در سعی و عمل، گوش زد می‌نماید که در ادامه به برخی از آیاتی که روی این مساله تاکید دارد اشاره خواهد شد.

خداوند می‌فرماید: هرکس چیزی از اعمال صالح را به جا آورد درحالی‌که ایمان داشته باشد کوشش‌های او ناسپاسی نخواهد شد و ما تمام اعمال آن‌ها را می‌نویسیم (سوره انبیاء، آیه ۹۴) هم‌چنین آنان‌که تباه و نابود شده است کوشش‌های ایشان در زندگی دنیا با این حال گمان می‌کنند کار نیک انجام می‌دهند. (سوره کهف، آیه ۱۰۴).

۲-۳- کار و تلاش رمز آفرینش انسان

شخصی مؤمن و پرتلاش، با کار و فعالیت شبانه روزی سعادت دنیوی و اخروی خودش را تأمین می‌کند. با بررسی آیات قرآن می‌بینیم که قرآن زمینه آفرینش انسان را تلاش جدی و نهایی معرفی می‌کند؛ چنانچه در سوره بلد آیه ۴ می‌فرماید: (به طور قطع ما انسان را در زمینه تلاش و گلاویزی در کار آفریده ایم). یا سوره انشقاق، آیه ۶: (ای انسان تو با تلاش و رنج به سوی پروردگارت می‌روی و او را ملاقات خواهی کرد).

کارآفرین، علاوه بر تصمیم‌گیری صحیح، مناسب و دقیق، فردی است که دارای ایده و فکر جدید باشد و در حوزه‌ای وسیع، از خلاقیت و پشت‌کار برخوردار باشد. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله جدیت و پشت‌کار را ستایش می‌کند و می‌فرماید: «هرکس به دنبال کاری رود و در آن، پشت‌کار به خرج دهد،» یقیناً به نتیجه می‌رسد».

امام رضا (علیه السلام) در یک روایت نورانی می‌فرماید: هرکس از خداوند، توفیق بطلبد ولی تلاش نکند، خودش را مسخره کرده است. (عطار دی، ۱۴۰۶ق، ج ۱، ۲۸۳). هم‌چنین امام رضا (علیه السلام) فرمودند:

هفت چیز است که بدون هفت چیز دیگر مسخره آمیز است: کسی که به زبان خود استغفار کند اما در دلش [از گناه] پشیمان نباشد خودش را مسخره کرده است. کسی که از خدا بهشت بخواهد اما در برابر سختی‌ها شکمیا نباشد خود را به سخره گرفته است. کسی که خواهان موفقیت باشد اما نکوشد خودش را به باد تمسخر گرفته است. کسی که جویای دوراندیشی باشد اما احتیاط نورزد خودش را ریشخند کرده است. کسی که از آتش دوزخ به خدا پناه برد اما خواهش‌های دنیایی را رها نکند خود را به

باد تمسخر گرفته است. کسی که به یاد مرگ افتد و خود را مهیای آن نسازد خود را مسخره کرده است. و کسی که خدا را یاد کند ولی برای دیدار او نشتابد خود را ریشخند کرده است. (مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۱۱، ۳۵۶). در یک روایت نورانی از وجود مبارک امام صادق (علیه السلام) که تنها شرط رسیدن به پاداش‌های الهی را تلاش و کوشش در راه اطاعت او اعلام می‌کند و می‌فرماید: «از جان‌های‌تان، تلاش و کوشش در راه فرمان‌بری خدا را به او ارزانی دارید، زیرا هیچ یک از خوبی‌هایی که نزد اوست، به دست نمی‌آید، مگر با فرمان‌برداری او و دوری از حرام‌هایش» (کلینی، ۱۳۶۲، ۷).

حضرت در یک روایت دیگر با نفی همه واسطه‌ها میان خدا وافریدگانش، تنها راه رسیدن به خدا را اطاعت و بندگی معرفی کرده و همه را بر تلاش و کوشش در این راه فراخوانده است: «بدانید که میان خدا و هیچ یک از آفریدگانش، چه فرشته مقرب، چه پیامبر مرسل و چه دیگر آفریدگانی که پایین‌تر از آن‌ها هستند، جز فرمان‌برداری آن‌ها از او واسطه نمی‌شود، پس در راه طاعت خداوند بکوشید» (همان، ص ۱۱). از منظر امام صادق (علیه السلام) شرط پذیرش اعمال تلاش و کوشش است، چنانچه حضرت فرمودند: «آیا شما را خبر ندهم به آنچه خدای متعال، هیچ عملی را جز به آن از بندگان نمی‌پذیرد؟ گفتم آری فرمود: گواهی دادن به اینکه جز خداوند هیچ شایسته‌ای پرستشی وجود ندارد و اینکه حضرت محمد (صلی الله علیه وآله) بنده و فرستاده اوست و اقرار کردن به آنچه خداوند به آن دستور داده و اقرار به ولایت ما و بیزاری جستن از دشمنان ما و تسلیم شدن به آنان و پرهیزکاری و تلاش و اطمینان و انتظار آمدن حضرت حجت (عج الله تعالی فرجه الشریف). (نعمانی، ۱۳۹۷، ۲). هم‌چنین امیرالمؤمنین در فرازی از دعای کمیل به اهمیت تلاش و کوشش تاکید می‌کند «الإمام علی علیه السلام: یاربِّ، یاربِّ! قُوَّ عَلَی خِدْمَتِكَ جَوَارِحِی وَاشْدُدْ عَلَی الْعَزِیمَةِ جَوَانِحِی.» امام علی علیه السلام: پروردگارا، پروردگارا! اندام مرا بر خدمت‌گزاری‌ات نیرومند ساز و درونم را در تصمیم‌گیری قوی دار.

۴-۲- کار، جوهره کارآفرینان.

امام علی (علیه السلام) به کارگزار خودش عثمان بن حنیف در بصره نامه‌ای نوشتند ضمن تاکید بر لزوم پیروی از امام و پیروی از خط و مشی امام در زندگی، همگان را به پرهیزکاری و تلاش فراوان، فراخواند و فرمودند: «آگاه باش! هر پیروی را امامی است که از او پیروی می‌کند و از نور دانشش روشنی می‌گیرد، آگاه باش! امام شما از دنیای خود به دو جامه فرسوده و دو قرص نان رضایت داده است، بدانید که شما توانایی چنین کاری را ندارید، ولی با پرهیزکاری و تلاش فراوان و پاکدامنی و راستی، مرا یاری دهید (دستی، ۱۳۸۲: نامه ۴۵) کار به عنوان جوهر آدمی، استعدادها و ظرفیت‌های آدمی را شکوفا می‌سازد، تمدن‌های بزرگ بشری همه نتیجه کار و تلاش انسان‌ها است. بنابراین کار دارای دو نوع

تاثیرگذاری است، نخست تاثیرگذاری بر روان و جسم فرد، دیگری تاثیرات اجتماعی به عبارتی تاثیرات متقابل فرد و جامعه، کار می‌تواند تاثیر مثبت یا منفی بر جسم و جان انسان بگذارد و به فرد منزلت اجتماعی ببخشد و توازن میان فرد و جامعه برقرار سازد. در حقیقت کار وجه اشتراك و شرط لازم زندگی انسان در جامعه است (توسلی، ۱۳۷۵، ۸).

کار، تلاش و ساخت و ساز ریشه در فطرت و نهاد انسان دارد و مورد توصیه عقل است، با اینحال خداوند و اولیایی الهی از باب تاکید بیشتر و غفلت زدایی پیوسته، ادمیان را به کار و تلاش فرامیخواند لذا قرآن کریم می‌فرماید: و اینکه برای انسان بهره‌ای جز سعی و کوشش او نیست/نجم (۳۹).

۵-۲- استواری و استحکام شرط توفیق کارآفرینان

کاری حسن و نیکوست که از اتقان و استحکام کافی برخوردار باشد چنانچه امیرالمؤمنین می‌فرماید: اتقان به معنای محکم کردن آمده، کاری به نتیجه می‌رسد و مثمر ثمر خواهد بود که به درستی انجام شود، یکی از ویژگی‌های کارآفرینان، استواری و استحکام در کار است. پیامبر اکرم (صلی الله علیه وآله) در جریانات مختلف این مسئله را به مسلمانان گوشزد می‌فرمود، در جریان دفن «سعد بن معاذ» پیامبر (صلی الله علیه وآله) خود وارد قبر او شده و لحد آن را ساخته و آجرها را چیده و سپس سنگ و گل خواستند و بین آجرها را پر کردند، وقتی فارغ شدند و خاک ریختند و قبر را صاف نمودند، رو به اصحاب کرده فرمودند: «(من می‌دانم که آن [میت یا قبر] به زودی پوسیده و فاسد و خراب می‌شود ولی خداوند دوست دارد وقتی بنده عملی را انجام می‌دهد، با محکم کاری انجام دهد). (عاملی، ۱۴۰۹ق، ج ۳، ۲۳۰). در جریان دفن فرزند خود ابراهیم (علیه السلام) نیز نقل شده است وقتی قبر را پوشاندند، روزه ای در قبر بود که حضرت با دست خود آن را صاف کردند و سپس فرمودند: (عاملی، ۱۴۰۹ق، ج ۳، ص ۲۲۹)؛ (زمانی که عملی را یکی از شما انجام دادید، محکم و متقن به پایان رسانید). در روایتی هم از ایشان نقل شده که فرمودند: (خداوند تعالی دوست دارد که عمل کننده وقتی عمل می‌کند، با بهترین وجه انجام دهد)؛ «إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى يُحِبُّ مِنَ الْعَامِلِ إِذَا عَمِلَ أَنْ يُحْسِنَ». (متقی‌هندی، ۱۴۰۱ق، ج ۳، ص ۹۰۷)

۶-۲- تاثیر عمل صالح بر رشد و افزایش عملکرد.

آیاتی متعددی از قرآن، به مسأله کار و کوشش و مراحل از درجات رشد و شکوفایی اشاره می‌کند که در ذیل به چند نمونه از این آیات اشاره خواهد شد. سوره انعام، ایه ۱۳۲ و برای هر يك [از این دو دسته] درجات [و مراتبی] است از بابت آنچه عمل کردند و پروردگارت غافل از اعمالی که انجام می‌دهند نیست).

ایه ۱۱ سوره طلاق نیز به همین مهم اشاره دارد. رسولی به سوی شما فرستاده که آیات روشن الهی را بر شما تلاوت کند تا آنها را که ایمان آورده و عمل صالح انجام داده‌اند از تاریکی‌ها به نور هدایت کند و هرکس به خدا).

این گروه از آیات عظمت کار و کوشش را بالا می برد و ملاک رشد آدمی را مجرد معرفت بیان نمی‌کند. بانگهای به آیات دیگر بدست می آید که علاوه بر معرفت ایمان را نیز ملاک رشد معرفی می نماید. چنانچه خداوند در سوره مجادله ایه ۱۱ می‌فرماید: ای کسانی که ایمان آورده‌اید هنگامی که به شما گفته شود مجلس را وسعت بخشید (و به تازه‌واردها جا بدهید) وسعت بخشید خداوند (بهشت را) برای شما وسعت می‌بخشد و هنگامی که گفته شود برخیزید برخیزید اگر چنین کنید خداوند آنها را که ایمان آورده‌اند و کسانی را که از علم بهره دارند درجات عظیمی می‌بخشد و خداوند به آنچه انجام می‌دهید آگاه است). از ایه فوق بدست می آید که رشد و کمال دارای سه عنصر است، معرفت، ایمان و عمل. برخی از آیات اشاره دارد به اینکه ایمان و عمل صالح موجب افزایش علم و روشنایی در انسان می‌گردد. شاهد این ادعا سوره یونس ایه ۹ می باشد خداوند به آنها که ایمان آورده‌اند کارهای شایسته انجام داده‌اند، وعده آموزش و پاداشی بزرگ داده است). هم چنین بقره ۲۸۲ اشاره به همین مساله دارد. «و برای خدا تقوا بورزید و خداوند شما را تعلیم می‌دهد و خداوند به همه چیزدان است»

در این گروه از آیات یکی از اساسی ترین مسائل مربوط به انسان و کار مطرح شده است. این مسئله عبارت است از اینکه عمل صحیح و هدفدار عامل افزایش معرفت انسان کارآفرین است. (فلاح، ۱۳۸۹، ۲۸). برخی از آیات محبت را ناشی از ایمان و عمل صالح می‌داند چنانچه قرآن کریم می‌فرماید: (همانا کسانی که ایمان آورده و عمل صالح انجام داده‌اند خداوند رحمت محبت آنها را در دل‌ها می‌افکند). مریم، ۹۶

۷-۲- خلاقیت و نوآوری

خلاقیت یعنی؛ تلاش برای ایجاد یک تغییر هدفدار در توان اجتماعی یا اقتصادی، به عبارت دیگر خلاقیت عبارت است از طی کردن راهی تازه یا پیمودن یک راه طی شده قبلی به طرزی نوین. به تعبیر دیگران می‌توان گفت که خلاقیت عملی ساختن محصول یا خدمت از ایده‌ای خلاق است و این کارآفرین است که با طی کردن فرایند منظم و سازمان یافته، خلاقیت و نوآوری را به نیازمندی‌ها و فرصت‌ها تبدیل می‌کند. (فراهانی، احمدی، کارآفرینی در اسلام، ص ۴). پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمودند: إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى يَحِبُّ الْعَبْدَ الْمُؤْمِنَ الْمُحْتَرِفَ؛ خداوند بنده مؤمن پیشه ور را دوست دارد. (نهج الفصاحه ش ۷۵۱). پیامبر اکرم (ص) در این باره می‌فرمایند: خداوند بنده مومنی را دوست

دارد که خود، دارای حرفه و پیشه جدیدی باشد. (نهج الفصاحه، ش ۷۵۰).

۸-۲- خطرپذیری (ریسک) منطقی در عین توکل به خداوند

در ادبیات کارآفرینی و ایجاد اشتغال ریسک پذیری بعنوان مشخصه اصلی کارآفرین عنوان شده است و از نظر تاریخی نیز کارآفرینی با خطرپذیری همراه بوده است. (امیری و امیری، ۱۳۹۳، ۹). از شاخصه‌های اصلی کارآفرینان خطر کردن و ریسک پذیری است. حال این خطر ممکن است مالی، روانی و حتی اجتماعی باشد. البته یک کارآفرین موفق هرگز خطر بدون حساب نمی‌کند و از آینده نگری خوبی برخوردار هستند. کارآفرینان مقاصدشان مشخص هست و می‌دانند که به کجا دارند می‌روند. آنها دیدگاهی از آینده سازمان خود دارند. البته در بسیاری از موارد تصور نسبت به آینده در ابتدای کار وجود ندارد بلکه در مرور زمان شکل می‌گیرد.

دین اسلام به مساله پذیرش ریسک منطقی اهمیت زیادی قایل شده است و انسان را از هرگونه ترس و تزلزل نهی نموده است چنانچه امیرالمومنین (علیه السلام) در این خصوص می‌فرماید: «اگر از چیزی واهمه داشتی توقف نکن و آن را انجام بده» در حدیث دیگر می‌فرماید: از هرکاری که ترسیدی خود را در آن بینداز زیرا رنجی که در اثر نگاهداشتن خود از آن چیز به تو می‌رسد بزرگتر از چیزی است که تو از آن می‌ترسی. (صبحی، ۱۴۱۴ق، ص ۵۰۲). این فرمایش حضرت خطاب به افرادی هست که جرأت شروع کردن کارهای اصولی و منطقی را ندارند و دودل هستند بدون شک افرادی که از آموختن حرفه یا فن یا ایجاد اشتغال و کارآفرینی ترس و دلهره دارند بدون شک این ترس بی‌جاست. البته اسلام از ترس منطقی به عنوان یک عامل بازدارنده از شکست‌های احتمالی به خوبی یاد می‌کند و شجاعت را در پیش‌بینی خطرات جدی در امور و شناخت راه‌های مقابله با آن‌ها می‌داند تا از احتمالات غیر منطقی که دائما و در همه حال وجود دارد نجات پیدا کند. (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴، ج ۲، ص ۲۴۴). از منظر قرآن علاوه بر اینکه بر پذیرش ریسک سفارش شده غفلت از یاد خداوند و توکل به او نهی شده است چنانچه در ایه ۱۵۹ سوره آل‌عمران می‌فرماید: چون تصمیم گرفتی برخداوند توکل کن؛ زیرا خداوند توکل‌کنندگان را دوست دارد.

۹-۲- آینده نگری و دوراندیشی

انسان کارآفرین باید قبل از اقدام به کاری ارزیابی کافی و پیش‌بینی‌های لازم را نسبت به فعالیت اقتصادی که انجام می‌دهد داشته باشد. زیرا اقدام به کاری بدون آمادگی گرچند اجمالی چه بسا مایه پشیمانی و افسوس فراوان گردد به همین جهت امیرالمؤمنین علی (علیه السلام) می‌فرماید: «دور اندیشی و اندیشه پیش از هر کاری تو را از پشیمانی و حسرت باز می‌دارد». هم‌چنین می‌فرماید: اساس

تصمیم‌گیری دور اندیشی است» (تمیمی امدی، ج ۲، ص ۲۴۹). در روایت دیگر می‌فرماید: «الا و إِنَّ مِنْ تَوَرُّطٍ فِي الْأُمُورِ مِنْ غَيْرِ نَظَرٍ فِي الْعَوَاقِبِ فَقَدْ تَعَرَّضَ لِمُقْدِرَاتِ التَّوَالِبِ. آگاه باشید کسی که بدون دوراندیشی اقدام به کاری کند، خود را در معرض مصیبت های بسیار سنگین قرار داده است. (همان، ص ۱۷۸).

۱۰-۲- درك تغيير

خداوند متعال در سوره مبارکه رعد آیه ۱۱ صراحتاً آغاز گاه تغییر را خود انسان می‌داند و می‌فرماید: خداوند احوال هیچ‌کس و هیچ قومی را تغییر نمی‌دهد، مگر اینکه آن قوم احوال خود را تغییر

۱۱-۲- عدم قطعیت یا تحمل ابهام

پذیرش عدم قطعیت در واقع همان تحمل ابهام است. طبیعی است که یک انسان کارآفرین با یکسری اطلاعات مبهم، ناقص، غیر قطعی، سازمان نیافته و غیر شفاف روبرو هستند این افراد بدون اینکه احساس ضعف، تهدید و ناراحتی بکنند همین شرایط مبهم را با رفع ابهامات موجود، به نفع خود تغییر بدهد. امام صادق (علیه السلام) در این خصوص می‌فرماید: ما در شرایط متغیر زندگی می‌کنیم، پس در کار و تلاش برای دنیا چنان باش که گویی جاودانی و در برابر تغییر شرایط و بانگ رفتن چنان باش که گویی روانی (صدوق، ج ۳، ص ۱۵۶).

۱۲-۲- تحمل شکست

انسان در امورات زندگی خودش همیشه موفق نخواهد بود بلکه، شکست نیز در عرصه‌های مختلف زندگی ایجاد می‌شود آنچه مهم است چگونگی مواجهه با شکست است. برای یک کارآفرین شکست یک تجربه جدید است، اشتباه و تکرار آزمایش، انسان را به موفقیت‌های بزرگی رهنمون می‌سازد. انسان کارآفرین از شکست به صورت واقع بینانه استقبال می‌کند و نه تنها از شکست احساس ناامیدی و دلسردی نمی‌کند بلکه از آن درسها می‌گیرند. اغلب کارآفرینان معتقدند که از شکست‌های خود بیشتر از موفقیت‌های خود درس اموخته‌اند. میل به استقلال و رغبت کارآفرین، سبب می‌شود که گروه‌های کاری تشکیل بدهند و بسیاری از کارآفرینان توانایی بالایی دارند و با داشتن این سرمایه خدا دادی انگیزه گروه کاری را به شدت تقویت کند و زمینه رشد و شکوفایی انرا فراهم نماید تا افراد گروه بتوانند افکار خود را توسعه دهند.

۱۳-۲- با تجربه و با حياء بودن

تجربه کاری، رمز موفقیت برای کارآفرین محسوب می‌شود، چنانچه امیرالمؤمنین فرمودند: بزرگترین استاد تجربه است. و از میان آنها افرادی که با تجربه تر و پاکتر (باحیاتر) هستند برگزین.)) نیز

اشاره شده است که می‌توان تجربه کاری را از «حیاء» و «تجربه» در اینجا به دو ویژگی لازم یعنی معیارهای اختصاصی و حیاء را از معیارهای عمومی‌گزينش محسوب کرد. (نامه ۵۳ نهج البلاغه).

۱۴-۲- ضرورت آموختن یک کار و پیشه تخصص داشتن

خداوند بنده ای را دوست دارد که کار و پیشه ای را بیاموزد تا به وسیله آن، از مردم، بی نیاز گشته، از کابوس هراس‌انگیز فقر، رهایی یابد. حالت جستجوگری و کسب اطلاعات، از ویژگی‌های کارآفرینان است که کارهای خود را بر اساس اطلاعات متقن و با تدبیر انجام می‌دهند. رسول اکرم صلی الله علیه وآله، در این باره می‌فرماید: ای پسر مسعود! هر گاه تصمیم به کاری گرفتی، آن را از روی علم و عقل انجام بده و از این که «بدون اندیشه و علم، اقدام به کاری کنی، پرهیز کن

۱۵-۲- عوامل سقوط کارآفرینان

با بررسی کلام الهی و معجزه جاوید پیامبر گرامی اسلام به این نتیجه دست پیدا می‌کنیم که خداوند متعال، پوچی و بی‌ارزشی شخصیت انسان را با پلیدی و زشتی کارهای گره زده و نماد بیرونی کارهای او را نمایانگر شخصیت اون شخص تلقی نموده است. که در ادامه به برخی از عوامل سقوط کارآفرینان اشاره خواهد شد.

۱- گمراهی و عدم رشد و هدایت.

خداوند در سوره ابراهیم آیه ۱۸ می‌فرماید: مَثَلُ کسانی که به پروردگار خود کافر شدند، کردارهایشان به خاکستری می‌ماند که بادی تند در روزی طوفانی بر آن بوزد: از آنچه به دست آورده‌اند هیچ [بهره‌ای] نمی‌توانند بُرد. این است همان گمراهی دور و دراز.

۲- نابودی نتیجه کارها و تلاشها

خداوند، ناگوارترین عذاب و مصیبت را که برای مرد کافر بیان می‌کند، پوچی و نابودی کارها و کوشش‌ها آنان است و چه عذابی دردناکی که ادمی با چشم خویش به نابودی و تباهی کارهایش بنگرد، که حیاتش را فدای آن‌ها کرده است. (کارآفرینی در اسلام، ص ۶).

۳- فرو رفتن در گنجی و حیرت.

خداوند در سوره نمل ایه ۴ می‌فرماید: کسانی که به آخرت ایمان ندارند، کردارهایشان را در نظرشان بیاراستیم [تا هم چنان] سرگشته بمانند).

۴- فرو رفتن در توهم و خیال

قرآن کریم در سوره نور، ایه ۳۹ می‌فرماید: و کسانی که کفر ورزیدند، کارهایشان چون سرابی در زمینی هموار است که تشنه، آن را آبی می‌پندارد، تا چون بدان رسد آن را چیزی نیابد و خدا را نزد

خویش یابد و حسابش را تمام به او دهد و خدا زود شمار است). ایه شریفه فوق در صدد بیان دو جریان مهم و تأثیر گذار است ۱- عمل، بدون هدف و خالی از معرفت و ایمان، و با انگیزه کفر و افساد در حیات به هر میزان که چشمگیر باشد، سرابی بیش نیست، نه برای خود شخص نفع واقعی دارد و نه دیگران می توانند از سراب آب نمای اعمال او برخوردار شوند.

این عمل فساد برانگیز نه تنها برای انجام دهنده آن و دیگر انسان‌ها سودمند نیست، بلکه عامل فساد انگیزی نیز هست که در قلمروی اجتماعات بروز می‌کند و موجب تباهی‌ها می‌شود. بنابراین، وقتی دیگر انسان‌ها کارهای فاسد را از نزدیک دیدند، تباهی و پوچی آنها، انسانها را به یاد خداوند منان می‌اندازد که چگونه دست غیبی، پوچی آن کارها و تباهی نتایج آن‌ها را آشکار می‌سازد و مردم را از جهل و فریفته شدن باز می‌دارد.

۱۶-۲- نظارت الهی بر اعمال کارآفرین

بحث نظارت خداوند بر اعمال، رفتار و حتی نیت انسان جزء اصول پذیرفته شده ادیان الهی بخصوص دین مقدس اسلام است که بابررسی آیات قرآن به این نتیجه میرسیم که، حدود هشتاد ایه به موضوع نظارت خداوند با اعمال بندگان اشاره دارد. خداوند منان اعمال انسانها را می‌بیند و می‌داند. و هیچ یک از مکاتب اصلاحی بشری این عامل، نیرومند را ندارد. فقط ادیان برحق، به ویژه دین اسلام است که به پذیرش آن تأکید می‌نماید. لازمه معرفت به خداوند احساس حضور آن حضرت، در تمامی عرصه‌های زندگی و همه حرکات و شئون انسانی است. لازمه معرفتی والا در باره خداوند ان است که موجودیت انسان را از آن خداوند می‌داند. به تعبیر امام خمینی (ره) عالم محضر خداوند است و در محضر خداوند نباید گناه کرد. لذا، این عامل در آیه ۱۶۲ سوره انعام چنین تصویر شده است. بگو: «در حقیقت، نماز من و [سایر] عبادات من و زندگی و مرگ من، برای خدا، پروردگار جهانیان است». هیچ عاملی برای رشد انسان نیرومندتر از آن نیست که بداند همه رفتار او زیر نظر خداوند است و هرکاری که میکند و سخنی که میگوید و اندیشه‌هایی که در ذهنش دارد، ثبت و ضبط شده، سرنوشت آینده او را تشکیل می‌دهد. کسی که به چنین اصلی باور دارد، کمترین دست درازی به حقوق دیگران نمی‌کند، هرگز دروغ بر زبانش جاری نمی‌شود، سخنی به زیان دیگران نمی‌گوید و اندیشه خود را از گرایش به پلیدی‌ها مصون می‌دارد. آیاتی متعددی در قرآن وجود دارد به جهت اهمیت عمل، انرا مورد نظارت خداوند معرفی می‌کند که در ذیل به برخی از این آیات اشاره می‌شود.

سوره آل عمرا، آیات ۲۵ و ۹۸: (پس چگونه خواهد بود [حالشان] آن گاه که آنان را در روزی که هیچ شکی در آن نیست گرد آوریم؛ و به هر کس [پاداش] دستاوردش به تمام [او کمال] داده شود و به

آنان ستم نرسد؟).

بگو: «ای اهل کتاب، چرا به آیات خدا کفر می‌ورزید؟ با آنکه خدا بر آنچه می‌کنید گواه است»
سوره زمر، ایه ۷۰: و هر کسی [نتیجه] آنچه انجام داده است به تمام بیاید و او به آنچه می‌کند
داناتر است).

سوره بقره آیات ۱۱۰ و ۲۳۷: و نماز را به پا دارید و زکات را بدهید؛ و هر گونه نیکی که برای خویش
از پیش فرستید، آن را نزد خدا باز خواهید یافت؛ آری، خدا به آنچه می‌کنید بیناست) و اگر پیش از آنکه
با آنان نزدیکی کنید، طلاقشان گفتید، در حالی که برای آنان مَهْری معین کرده‌اید، پس نصف آنچه را
تعیین نموده‌اید [به آنان بدهید]، مگر اینکه آنان خود ببخشند، یا کسی که پیوند نکاح به دست اوست
ببخشد؛ و گذشت کردن شما به تقوا نزدیکتر است. و در میان یکدیگر بزرگواری را فراموش نکنید، زیرا
خداوند به آنچه انجام می‌دهید بیناست). مگر ندانسته که خدا می‌بیند؟)

یونس ۶۱: و در هیچ کاری نباشی و از سوی او [خدا] هیچ [آیه‌ای] از قرآن نخوانی و هیچ کاری
نکنید، مگر اینکه ما بر شما گواه باشیم). انسان‌های نکوسرشت، با باور به پیام آیات فوق، دیگر احساس
یأس و پوچی نمی‌کند و به بیماری-های اخلاقی همانند خود شفتگی، فخر فروشی، حسادت دچار
نمی‌شود. اما انسان‌های که مریض هستند و باور به این اصل حیات بخش قرآنی ندارند همواره باید برای
حفظ خودشان برای همه ارزشهای قرآنی و انسانی که از نگاه آنها خرافه هست پاسخ قانع کننده داشته
باشند. حال آنکه بهتر میدانند که پاسخی در خور شأن و قانع کنند وجود ندارد.

۱۷-۲- کار و سعادت اخروی کارآفرین

این کار و فعالیت است که، نتیجه سرمایه عمر انسان را تشکیل می‌دهد. سعادت و شقاوت انسان در
گروی فعالیت‌های دنیوی انسان است. و برخی از آیات قرآن نیز، کار را نتیجه حیات آدمی می‌داند که در
ذیل به برخی از این آیات اشاره می‌شود. خداوند متعال در سوره نجم، ایه ۳۹ می‌فرماید: و اینکه برای
انسان جز حاصل تلاش او نیست). یا سوره طه ایه ۱۵: در حقیقت، قیامت فرارسنده است. می‌خواهم
آن را پوشیده دارم، تا هر کسی به [موجب] آنچه می‌کوشد جزا یابد)

سوره انسان، ایه ۲۲: این [پاداش] برای شماست و کوشش شما مقبول افتاده است). سوره نازعات،
ایه ۳۵: ([آن] روز است که انسان آنچه را که در پی آن کوشیده است به یاد آورد).

پیام آیات فوق به انسانها این است که میزان، شخصیت ابدی او به کار و تلاشش در زندگی دنیوی
ان شخص بستگی دارد. به عبارت دیگر می‌توان ادعا کرد که شایستگی و ناشایستگی شخصیت انسان
در عالم آخرت، کاری است که در عالم دنیا انجام داده است. اگر شخصی در عالم دنیا برای پیش برد

اهداف و سعادت فردی و اجتماعی کار و تلاشی انجام داده این فرد مستحق پاداش و رضوان الهی است. اما اگر سعی و عملش در مسیر هوای نفس و تخریب خود و اجتماع بوده است سرانجام چنین شخصی جز سقوط در عذاب و آتش جهنم چیزی دیگری نخواهد بود.

۱۸-۲- نمایشگاه ابدی کاری‌های کارآفرین

ما در قرآن شاهد آیاتی هستیم که به‌صراحت بیان می‌کند، انسان‌های اعم از کارآفرین و غیر کارآفرین، تجسم اعمال و رفتار خودشان را در سرای آخرت مشاهده خواهند نمود که در ادامه به برخی از این آیات اشاره خواهد شد. خداوند در سوره آل عمران آیه ۳۰ می‌فرماید: روزی که هرکسی آنچه کار نیک به جای آورده و آنچه بدی مرتکب شده، حاضر شده می‌یابد؛ و آرزو می‌کند: کاش میان او و آن [کارهای بد] فاصله‌ای دور بود. و خداوند، شما را از [کیفر] خود می‌ترساند، و [در عین حال] خدا به بندگان [خود] مهربان است. سوره نجم، آیه ۳۹: و اینکه برای انسان جز حاصل تلاش او نیست. سوره طارق، آیات (۸-۹): در حقیقت، او [خدا] بر بازگردانیدن وی بخوبی تواناست. آن روز که رازها [همه] فاش شود. سوره زلزال آیات (۶-۷-۸): (آن روز، مردم [به حال] پراکنده برآیند تا [نتیجه] کارهایشان به آنان نشان داده شود. پس هرکه ذره‌ای نیکی کند [نتیجه] آن را خواهد دید. و هر که ذره‌ای بدی کند [نتیجه] آن را خواهد دید). ظاهر آیات ناظر به سعی و تلاش برای اخرت و مشاهده پاداش آن در سرای دیگر است، ولی ملاک و معیار اصلی آن، دنیا را نیز در بر می‌گیرد؛ به این معنا که افراد با ایمان نباید در انتظار دیگران بنشینند که برای آن‌ها کاری کنند و مشکلات جامعه آن‌ها را حل نمایند؛ بلکه خود، باید تلاش کند و همت بکار ببندد تا سربار جامعه نباشند. (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴، ص ۵۵۳).

۳- شاخص‌های اعتقادی انسان کارآفرین.

۱-۳- توکل به خداوند

دین مقدس اسلام بر توکل تأکید فراوان کرده است. برخی توکل را درست معنا نمی‌کنند و خیال می‌کنند توکل یعنی واگذاری کارها به خداوند بدون سعی و تلاش خودش شخص، در واقع شخصی که انجام کاری را از توان خودش خارج میدانند یا اصلاً برای پیشبرد آن کار، تلاشی نمی‌کنند و با توکل به خداوند عاقبت آنرا به خداوند واگذار می‌کنند. در حالیکه بحث توکل در دین اسلام مفهومی پویا دارد. هر جا که خداوند بخواهد انسان را وادار به انجام کاری بکند و ترس و بیم را از او دور کند، بحث توکل به خداوند را مطرح می‌کند. فلسفه توکل این است که در محیطی پر از ابهام و مخاطره، به جای تسلیم شدن و پا پس کشیدن، باید با توکل بر خدا نهایت سعی و تلاش خویش را بکند. اعتقاد به توکل در مفهوم صحیح آن به رشد کارآفرینی کمک زیادی می‌کند، زیرا همان‌طور که پیش‌تر ذکر شد، کارآفرینی متضمن ریسک‌پذیری است و اعتقاد به توکل، به فرد کمک می‌کند که با توکل بر خدا، خطر را پذیرفته

و با درایت و دوراندیشی مسیرهای پر ابهام را درنورد.

۲-۳- مالک دانستن خداوند.

انسان کارآفرین مسلمان، علیرغم کوشش و تلاشی که در جهت پیشبرد اهداف اقتصادی بکار می بندد، ولی خودش را هیچ کاره میداند و آنچه را که بدست می آورد لطف و عنایت خداوند متعال میداند. و کسانی که با این نگاه به فعالیتهایشان ادامه دادند در زندگی موفق شدند، وقتی ما نگاهی به تاریخ بیندازیم می بینیم چه بسا کسانی که نعمت‌های بیکران الهی را شکر گذاری کردند و خداوند نیز به اموال و ثروتشان افزود زیرا این سنت خداوند است که اگر نعمت خداوند را انسان شکر کند خداوند به پاس این شکر گذاری نعمتش را افزون می بخشد چنانچه خداوند در سوره ابراهیم ایه ۷ می‌فرماید: ((همچنین) به خاطر بیاورید هنگامی را که پروردگارتان اعلام داشت که اگر شکرگزاری کنید (نعمت خود را) بر شما خواهم افزود و اگر کفران کنید مجازاتم شدید است). و کسانی که خودشان را همه کار دانستند و خودشان را مالک دارای‌ها و داشته‌هایشان میدانستند، به قهر و عذاب الهی گرفتار شدند که نمونه آن جریان قارون است. که خداوند این داستان را در سوره قصص، آیات (۷۶ تا ۸۴) بیان فرموده: همانا قارون از قوم موسی بود اما بر آنها ستم می‌کرد ما آنقدر از گنجها به او داده بودیم که حمل صندوقهای آن برای یک گروه زورمند مشکل بود به خاطر بیاور هنگامی را که قومش به او گفتند این همه شادی مغرورانه مکن که خداوند شادی کنندگان را دوست ندارند. و به او گفتند در آنچه خدا به تو داده سرای آخرت را جستجو کن و بهره‌ات را از دنیا فراموش منما و همان‌طوری که خدا به تو نیکی کرده است نیکی کن و هرگز فساد در زمین نکن که خداوند مفسدین را دوست ندارد. (قارون) گفت این ثروت را به وسیله دانشی که نزد من است به دست آورده‌ام آیا او نمی‌دانست خداوند اقوامی را که قبل از او هلاک کرد که از او نیرومندتر و ثروتمندتر بودند (و هنگامی که عذاب الهی فرارسد) مجرمان از گناهانشان سؤال نمی‌شوند (و مجالی برای عذرخواهی آنان نیست). سپس (قارون) با تمام زینت خود در برابر قومش ظاهر شد آنها که طالب حیات دنیا بودند گفتند ای کاش همانند آنچه به قارون داده شده است ما نیز داشتیم به راستی که او بهره عظیمی دارد. و گفتند کسانی که علم و دانش به آنها داده شده بود وای بر شما ثواب الهی بهتر است برای کسانی که ایمان آورده‌اند و عمل صالح انجام می‌دهند اما جز صابران آن را دریافت نمی‌کنند. آنها که دیروز آرزو می‌کردند به جای او باشند (هنگامی که این صحنه را دیدند) گفتند وای بر ما گوئی خدا روزی را بر هرکس از بندگان بخواد گسترش می‌دهد این سرای آخرت را تنها برای کسانی قرار می‌دهیم که اراده برتری جوئی در زمین و فساد را ندارند و عاقبت نیک برای پرهیزگاران است. کسی که کار نیکی انجام دهد برای او پاداشی بهتر از آن است و به کسانی

که کار بدی انجام دهند مجازاتی جز اعمالشان داده نمی‌شود. بنابراین انسان کارافرین همه آنچه را که در اختیار دارد از آن خداوند میداند.

۳-۳- اعتقاد به حسابرسی روز قیامت

انسان کارآفرین علیرغم اینکه سعی و تلاش می‌کند، تا کارهای اقتصادی انجام دهد و ثروت بیندوزد، ولی در پرداخت حق الله همانند وجوهات شرعیه بسیار اهتمام می‌ورزد. و هم‌چنین اهل انفاق و دستگیری از نیازمندان است، و با انجام اعمال نیک و حسن کاری می‌کنند که حسابرسی آسانی داشته باشد. نبی مکرم اسلام در باب حسابرسی افراد در قیامت، در یک حدیث نورانی می‌فرماید: سه چیز است در هرکس باشد، خداوند حساب او را آسان می‌کند و او را به رحمتش در بهشت وارد می‌سازد. عرض کردند: ای رسول خدا! آنها چه چیز است؟ فرمود: تعطا کنی به کسی که تو را محروم کرده و پیوند برقرار کنی با کسی که از تو بریده و عفو کنی کسی را که به تو ستم کرده است. (حویزی، ج ۵، ص ۵۳۷) در حدیثی دیگر از پیغمبر اکرم (صلی الله علیه و آله) می‌خوانیم که در تقسیم گروه‌های مردم در قیامت فرمود: کسانی هستند که بدون حساب داخل بهشت می‌شوند؛ زیرا آلوده به چیزی از امور دنیا نبودند، حساب در آنجا مخصوص کسانی است که در اینجا آلوده به امور دنیا باشند (طبرسی، ج ۱، ص ۲۴۴). از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) نقل شده است که فرمود: شش گروهند که بدون حساب وارد دوزخ می‌شوند، فرمانروایان به خاطر ستم و عرب به خاطر شدت تعصب و کدخدایان [خوانین] به خاطر تکبر و تجار به خاطر دروغ و علماء به خاطر حسد و ثروتمندان به خاطر بخل! (هندی، ج ۱۶، ص ۸۷).

۴-۳- توسل به پیامبر (صلی الله علیه و آله) و اهل بیت (علیهم السلام)

از شاخصه انسان کارافرین، توسل پیدا کردن به اولیای الهی است. از انجایی که پیامبر گرامی اسلام و اهلبیت پاک و مطهر ایشان انسانهای کاملی هستند و سایر انسانها دچار خطا، و اشتباه می‌شوند، لذا سزاوار است در امورات زندگی با کمک شفاعت خواهی از اولیایی الهی برنامه‌های زندگی خودش را پیش ببرد. طلب شفاعت و توسل به اهلبیت همان طلب دعا کردن است که دعای شخص معصوم بدون شک مستجاب است لذا بهتر است که انسان از توسل به ذات مقدسه غافل نشود. و خداوند متعال توسل به پیامبر و اهلبیت را سفارش می‌کند چنانچه در سوره نساء آیه ۶۴ می‌فرماید: ما هیچ پیامبری را نفرستادیم، مگر به این منظوره که به فرمان خدا از وی اطاعت کنند و اگر این مخالفان هنگامی که به خود ستم می‌کردند [و فرمان‌های خدا را زیر پا می‌گذاشتند] به نزد تو می‌آمدند و از خدا طلب آمرزش می‌کردند و پیامبر هم برای آنها استغفار می‌کرد.

نتیجه گیری نهایی

دین اسلام بعنوان آخرین دین و کامل ترین ادیان الهی، برای عرصه های مختلف زندگی بشریت جهت هدایت او برنامه دارد از جمله در عرصه کار و کارآفرینی که در این مقاله شاخص های اخلاقی، شاخص های اقتصادی و شاخص های اعتقادی انسان کارآفرین مورد بررسی قرار گرفت. از جمله شاخصهای اخلاقی انسان کارآفرین می توان به اخلاص، حکمت و معرفت، عاقبت بخیری، ترک گناهان، نجات از عذاب اخروی، استقلال گرایی، صداقت حرفه ای، بخشش به دیگران، و صبر و شکیبایی اشاره نمود، در شاخص های اقتصادی شخص کارآفرین می توان به موارد همانند هدف داشتن، کار و تلاش، استحکام و استواری در انجام کار، خلاقیت و نوآوری، خطرپذیری (ریسک)، آینده نگری، تحمل شکست، و دوری از عوامل سقوط کارآفرینان اشاره نمود.

در جهت اعتقادی شاخص های که برای شخص کارآفرین بیان شده؛ توکل به خدا، اعتقاد به مالکیت خداوند، اعتقاد به حسابرسی روز قیامت و توسل به خاندان عصمت و طهارت است.

فهرست منابع

□ قرآن کریم

□ نهج البلاغه

۱. فلاح، محمدهادی، کاروتلاش از نگاه اندیشمندان اسلامی، تهران، مرکز پژوهشهای اسلامی صداوسیما.
۲. مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۷۴)، تفسیر نمونه، جلد ۲۲، چاپ اول، دارالکتب الاسلامیه.
۳. ابن بابویه، محمد بن علی صدوق (۱۳۶۲)، الخصال، قم: جامعه مدرسین.
۴. ابن بابویه، محمد بن علی (۱۳۷۸)، عیون أخبار الرضا علیه السلام، تهران: دارالکتب الاسلامی.
۵. ابن بابویه، محمد بن علی (۱۴۱۳)، من لا یحضره الفقیه، قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین.
۶. ابن بابویه، محمد بن علی (۱۴۰۶)، ثواب الأعمال وعقاب الأعمال، دار الشریف الرضی للنشر.
۷. امیری، مهدی و امیری، زهره (۱۳۹۳)، مبانی و مؤلفه های کار و کارآفرینی در قرآن و روایات، مشکاة، شماره ۱۲۴.
۸. پناهی بروجردی، نعمت الله (بی تا)، شاخص تکریم مشتری در بازار اسلامی، مرکز بررسی های راهبردی ریاست جمهوری با همکاری پژوهشگاه المصطفی.
۹. تمیمی آمدی، عبدالواحد بن محمد (۱۴۱۰)، غرر الحکم و درر الکلم، قم، دارالکتب الاسلامی.
۱۰. توسلی، غلام عباس (۱۳۷۵)، جامعه شناسی کار و شغل، تهران: انتشارات سمت.
۱۱. خنیفر حسین (۱۳۸۵)، کارآفرینی در نظام ارزشی اسلام، مجله پرسمان، شماره ۴۶.
۱۲. حرعاملی، محمد بن حسن (۱۴۰۹)، وسائل الشیعة، قم: مؤسسة آل البيت (علیهم السلام).
۱۳. طبرسی، احمد بن علی (۱۴۰۳)، الإحتجاج علی أهل اللجاج، مشهد: نشر مرتضی.
۱۴. عروسی حویزی (۱۴۱۵)، تفسیر نور الثقلین، انتشارات اسماعیلیان، چاپ: چهارم.
۱۵. کراجکی، محمد بن علی (۱۴۱۰)، کنز الفوائد، قم: دارالذخائر.
۱۶. کلینی، محمد بن یعقوب (۱۴۲۹ق)، الکافی (ط- دار الحديث)، قم: دار الحديث.
۱۷. کلینی، محمد بن یعقوب (۴۲۹ق) کافي (ط- دار الحديث)، قم: دار الحديث.
۱۸. کلینی، محمد بن یعقوب (۱۳۶۲) اصول کافی، تهران: انتشارات سمت.
۱۹. لیلی واسطی، علی بن محمد (۱۳۷۶) عیون الحکم و المواعظ (للیثی)، قم: دار الحديث.

۲۰. متقی‌هندي (۱۴۰۱ق) البرهان فوري، علاء الدين علي بن حسام الدين، كنزالعمال في سنن الأقوال والأفعال، بيروت: مؤسسة الرسالة.

۲۱. مجلسی، محمد باقر بن محمد تقی (۱۴۰۳ق)، بحار الأنوار (ط - بيروت)، چاپ دوم.

۲۲. مجلسی، محمدباقر (۱۴۰۴)، مرآة العقول في شرح أخبار آل الرسول، تهران: دار الكتب الإسلامية.

۲۳. نعمانی، محمد بن ابراهيم (۱۳۹۷)، الغيبة للنعمانی، تحقيق غفاری، علی اکبر، تهران: مكتبة الصدوق.

۲۴. هزارجریبی، جعفر، کارآفرینی، چاپ سوم، تهران، انتشارات پژوهشکده امور اقتصادی.

۲۵. همتی، حامد، کارآفرینی؛ نگاهی متفاوت به کارآفرینی: مقایسه با اشتغال‌زایی، پروتال علوم انسانی.